

A büntetés-végrehajtási védő, mint a társadalmi kontroll elfelejtett/kifelejtett eleme

I. BEVEZETÉS

Az elítéltek jogi helyzete a büntetés-végrehajtási legiszláció és szabályozás központi kérdése – itt jelenik meg leginkább az, hogy mennyire törvényes a büntetés-végrehajtás.^[1] A jogállamokban a büntetés-végrehajtással szemben az a követelmény, hogy mind nemzetközi, mind belöldi szinten működő és hatékony garancia- és kontrollrendszer vegye körbe. Az egyes államok, és maga a jogtudomány is számos modellt állított fel ezen garancia- és kontrollrendszer(ek)ről, melyek azonban a legkézenfekvőbb személyt, a védőt rendszerint meg sem említik; legfeljebb az ügyvédek merülnek fel – a társadalmi kontroll részeként. Ezen ügyvédek is csak azért jelennek meg, mert részt vesznek egyes társadalmi szervezetekben,^[2] és azokon keresztül vizsgálódnak, nem pedig saját ügyvédi, védői jogosítványukat használva. Ha azonban kiemeljük ezen társadalmi szervezetekből a védőket (értve ez alatt a Bv. törvény szerinti védőket),^[3] és a védői jogok gyakorlása, gyakorolhatósága alapján vizsgáljuk őket, akkor ez alapján érdemes lenne a védőt önállóan elhelyezni a garancia- és kontrollrendszerben.

A garancia- és kontrollrendszer és azok elemei különféle elvek szerint csoportosíthatóak.^[4] A legkézenfekvőbb csoportosítás a belső állami és a külső nemzetközi osztás (más néven a kontroll iránya szerinti osztás).

A külső rész tovább bontható szabályozórendszerre és jogorvoslati rendszerre. A szabályozó rendszer keretében vannak a multilaterális egyezmények és nemzetközi szervezetek a tagokra (illetve *ius cogens* szabályozás esetében minden államra) kötelező dokumentumai,^[5] és vannak ugyanezek ajánlásai, irányelvei.^[6] A szabályozó rendszer igyekszik egységes standardok felé terelni az államokat, mely ha nem vezet sikerre, akkor a nemzetközi közösség politikai (gazdasági) szankciókkal,^[7] illetve, ha az

[1] Nagy, 2017, 152.

[2] Lajtár, 2008, 204.

[3] Bv. tv. 3. § 15.

[4] Koósné, 2017, 251.

[5] Pl.: az 1966. december 16-i Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya.

[6] Pl.: az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (87) 3. ajánlása.

[7] Pl.: az Európai Tanács VII. cikkelye szerinti eljárása.

adott esemény beletartozik egy nemzetközi bíróság^[8] hatáskörébe foglalt cselekmények közé, akkor jogi eljárásokkal kényszerít (reparál).

Egy másfajta osztályozás szerint megkülönböztethető a büntetés-végrehajtási rendszeren belüli (belső), vagy azon kívüli (külső) kontroll szerint osztályozás.

A jelen cikk kereteiben azt kívánom vizsgálni, hogy a garancia- és kontrollrendszernek milyen elemei vannak, és ezen rendszerben a büntetés-végrehajtási védő elhelyezhető-e, illetve ha elhelyezhető, akkor a szerepe betöltéséhez milyen változtatásokat lenne célszerű meghozni.

II. AZ ALANY SZERINT CSOPORTOSÍTOTT BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI (KÜLSŐ) GARANCIA- ÉS KONTROLLRENDSZER A MAGYARORSZÁGOT ÉRINTŐ NEMZETKÖZI TÉRBEN

Magyarország viszonylatában a nemzetközi alanyiség körében az ENSZ-t, az Európa Tanácsot és az Európai Uniót jelölhetjük meg.

Az ENSZ esetében a büntetés-végrehajtás kapcsán kiemelést érdemel az ENSZ 39. ülészakán 1984-ben elfogadott Kínzás elleni egyezmény (UNCAT),^[9] melynek hatékonyabb érvényesülése érdekében az ENSZ létrehozta a Kínzás Elleni Bizottságot (CAT).^[10] A Kínzás Elleni Bizottság felé az egyezményben részes államoknak rendszeresen jelentést kell betérjeszteniük az egyezményben meghatározott kötelezettségek teljesítése érdekében elért eredményekről és a megtett intézkedésekről.

2002. decemberében az ENSZ Közgyűlése elfogadta a Kínzás Elleni Egyezmény 2002. december 18-i fakultatív kiegészítő jegyzőkönyvét (OPCAT), és felállították független szakemberek bevonásával a Megelőzési Albizottságot, mely jogosult arra, hogy a fakultatív jegyzőkönyvben részes államok mindegyikében bármilyen fogvatartott fogvatartási körülményeit megvizsgálja.^[11]

Az Európa Tanács az ENSZ mellett létrehozta a saját kínzásellenes egyezményét,^[12] és felállította a Kínzás Elleni Európai Bizottságot (CPT), mely szakértők preventív látogatásaival és a publikált országjelentésekkel aktívan küzd a fogvatartottak kínzása és az egyezményellenes magatartások ellen.^[13] Ugyancsak a büntetés-végrehajtási garancia- és kontrollrendszer részét képezi az Európa Tanács keretein belül működő és a Rómában 1950. november 4-én elfogadott Emberi Jogok Európai Egyezménye alapján bíraskodó Emberi Jogok Európai Bírósága az általa megítélt kártérítésekkel, illetve az államokat cselekvésre kötelező határozataival.

[8] Pl.: az Emberi Jogok Európai Bírósága.

[9] Magyarországon kihirdette az 1988. 3. tvr.

[10] Magyarország az 1993. évi LIX. törvénnyel fogadta be ezen jogintézményt.

[11] Magyarország a 2011. évi CXLIII. törvénnyel hirdette ki a fakultatív jegyzőkönyvet.

[12] Az 1987. november 26-án aláírt A kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló egyezmény, melyet Magyarország az 1995. évi III. törvénnyel hirdetett ki.

[13] Koósné, 2017, 253.

Az Európai Közösségek bűnügyi együttműködése eredetileg nem volt az *acquis communautaire* része – az apránként épül be az európai integráció mélyégi szintjeinek megfelelően. Jelenleg igencsak távol van az EU attól, hogy a büntetés-végrehajtásban komoly szerepet képviseljen a garancia- és kontrollrendszerben, hiszen a bűnügyi együttműködés még csak a büntető anyagi és büntető eljárás szintjét karcolja.^[14] Az EU által 2016/C 202/02 számon elfogadott Alapjogi Charta egyéb szabályok mellett már foglalkozik büntetés-végrehajtási kérdésekkel^[15] is, és ezek a területek az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége védelme alá kerültek. Az EU Intézményrendszere mindezen túl, döntően politikai eszközökkel támogatja és erősíti az Európa Tanács által elfogadott szabályok érvényesítését.

Az EU tárgyi garancia- és kontrollrendszerben tanúsított másodlagos jogfejlesztő tevékenységére jó példa az, hogy az Európai Parlament 2011. február 14-én 0006/2011 sorszámú nyilatkozatban^[16] erősítette meg^[17] azt az igényét, hogy a Bizottság dolgozzon ki a fogva tartásra vonatkozóan minimum standardokat, illetve a tagállamok hatékony és független nemzeti mechanizmusokat vezessenek be a börtönök és a fogvatartási központok ellenőrzésére, ahogyan azt az OPCAT 2002. december 18-i fakultatív jegyzőkönyve előírja.^[18]

Az Európai Parlament más esetekben is ösztönző szerepet tölt be, így pl. a büntetés-végrehajtási rendszerekről és a börtönkörülmelekről szóló jelentés^[19] keretében – többek között – javasolja a tagállamoknak, hogy erre létrehozott, független testületek munkájára támaszkodjanak a börtönkörülmelekről értékelésekor,^[20] illetve ösztönzi azt, hogy az Európai Bizottság a bevált gyakorlatok cseréjének elősegítése érdekében olyan különleges munkacsoportokat hozzon létre, amelyek a tagállamok igazságügyi minisztériumai és nemzeti hatóságai, valamint az adott területen működő nem kormányzati szervezetek képviselőiből állnak.^[21]

[14] A vonatkozó Zöld Könyv még csak az eljárásjog egységesítéséről szól (Fodor, 2004, 80.), és még az sem valósult meg.

[15] 4. cikk: „Senkit sem lehet kínzásnak, embertelen vagy megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.”.

[16] A fogvatartottak alapvető jogainak európai uniósbeli megsértéséről szóló nyilatkozatot kidolgozta: Françoise Castex, Jan Philipp Albrecht, Carlos Coelho, Stavros Lambrinidis és Diana Wallis (ld.: Eur-lex, 2011a).

[17] Zöld Könyv – A kölcsönös bizalom megerősítése a jog érvényesülésén alapuló európai térségben (ld. Eur-lex, 2011b).

[18] Ld. Statewatch.org, 2011, illetve a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés elleni egyezmény fakultatív jegyzőkönyvének kihirdetéséről szóló 2011. évi CXLI-II. törvény 17. cikk. A 17. cikkel szemben – mely a hatálybalépést követő egy éven belüli felállítást írt elő – a Nemzeti Megelőző Mechanizmus 2015-ben kezdte meg a működését.

[19] Európai Parlament 2015/2062(INI).

[20] Európai Parlament 2015/2062(INI) 2017. július 6-i A8-0251/2017 plenáris ülés dokumentum 11. pontja.

[21] Európai Parlament 2015/2062(INI) 2017. július 6-i A8-0251/2017 plenáris ülés dokumentum 33. pontja.

A strasbourgi székhelyű Emberi Jogok Európai Bírósága, mint az Európa Tanács Emberi Jogok Európai Egyezménye alapján bíraskodó szerve a legnagyobb és a legfontosabb hatású európai ügyeket tárgyaló jogszolgáltató szerve. Az esetjomból indul ki, de rendszerszintű problémákat észlelve általános érvényű kötelezéseket is tehet a tagállamok felé.^[22]

Az Európai Unió Bírósága az Emberi Jogok Európai Bíróságához képest a büntetés-végrehajtási tárgykörben kisebb szerepet tölt be, mint az Emberi Jogok Európai Bírósága, mégis az előzetes döntéshozatali eljárás keretében, az európai joganyag értelmezése körében jogfejlesztő tevékenységet lát el. Ilyenek voltak pl. az Aranyosi Pál és Robert Căldăraru ügyek is.^[23]

III. AZ ALANY SZERINT CSOPORTOSÍTOTT BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI (KÜLSŐ) GARANCIA- ÉS KONTROLLRENDSZER A HAZAI TÉRBEN

A hazai garancia- és kontrollrendszer csúcán az Alkotmánybíróság áll, de ezen szerv büntetés-végrehajtási szerepéről vita van a tudományos közösségben.^[24] Az Alkotmánybíróság, mivel nem ténybíróság, eszközrendszere nehezen adaptálható a büntetés-végrehajtás jogérvényesítésébe. Hatását leginkább az alkotmányellenes jogszabályok megsemmisítésével fejt ki, büntetés-végrehajtási bírósági ügyben indított alkotmányjogi panasz körében nagyon ritkán és nagyon szűk körben tud eljárni.

A (tény)bírósági rendszer részeként a büntetés-végrehajtási bíró a garancia- és kontrollrendszer leghatékonyabb eleme – annak ellenére, hogy nem klaszikus ellenőrző tevékenységet végez, hanem ítélező tevékenységével őrködik a törvényesség felett – az elé került ügyekben.^[25]

A büntetés-végrehajtási ügyész a legszélesebb önálló jogkörrel rendelkező eleme a büntetés-végrehajtási hazai garancia- és kontrollrendszernek.^[26] A bün-

[22] Az eseti ügyből általános kötelezéshez történő eljutásra az utóbbi évek egyik jó példjaként a börtönkártalanítási eljárások jelölhetők meg, amely rendszert az követően alkotta meg a Magyar Állam, hogy a meredeken emelkedő azonos jogalapi esetjogi problémák hatására az emberi jogi bíróság erre kötelezte a Magyar Államot.

[23] „... amennyiben a kibocsátó tagállamban uralkodó fogvatartási körülményekre vonatkozó objektív, megbízható, pontos és kellően aktuális adatok... rendszerszerű vagy általánossá vált zavarról tanúskodnak, a végrehajtó igazságügyi hatóságnak meg kell konkrétan és pontosan vizsgálnia, hogy ... a büntetőeljárás lefolytatása vagy szabadságvesztésbüntetés végrehajtása érdekében kibocsátott európai elfogatóparanccsal érintett személy a kibocsátó tagállamnak való átadása következtében ténylegesen ki lenne téve ... embertelen vagy megalázó bánásmód veszélyének. Ennek érdekében a kibocsátó igazságügyi hatóságtól további információk szolgáltatását kell kérnie... Amennyiben e veszély fennállása nem zárható ki észszerű időn belül, akkor a végrehajtó hatóságnak döntenie kell arról, hogy az átadási eljárást megszünteti-e.” (Európai Bíróság ECLI:EU:C:2016:198, Aranyosi Pál és Robert Căldăraru ügyek, 104. bekezdés).

[24] Lajtár, 2008, 9.

[25] Koósné, 2017, 258.

[26] Lajtár, 2008, 117.

tetés-végrehajtási ügyész önálló, saját jogon elrendelt vizsgálati lehetőségekkel rendelkező és jogorvoslati funkciókkal is rendelkező személy, akinek ezen jogorvoslati funkciói csak kisebb részben önállóak, ezeket nagyobb részben a büntetés-végrehajtási bíróval együtt tudja gyakorolni.^[27] A büntetés-végrehajtási ügyész ezen túl finomhangolja a szankciók végrehajtásában közreműködő szervezetek együttműködését. A büntetés-végrehajtási ügyész kettős feladata az, hogy egyrészt érvényt szerezzen a fogvatartotti jogoknak, hogy a terheltet a jogszerűnél több joghátrány ne érje, másrészt a társadalmi igazságtétel biztosítása, azaz, hogy az ítélet szerinti joghátrány igenis sújtsa az elítéltet.^[28] Ezen kettősségnél a hangsúly mind inkább a fogvatartotti jogvédelem felé tolódik el.^[29]

Az alapvető jogok biztosa vizsgálataival járul hozzá a jogállami büntetés-végrehajtás megeremtéséhez, melyek eredményeképpen, ha a jelentésbe foglalt megállapításaival nem ért egyet a BV szerv, vagy az ügyészséghez, vagy az Alkotmánybírósághoz fordulhat, ha szükséges, büntetőeljárást kezdeményezhet, de ő látja el a Nemzeti Megelőző Mechanizmus magyarországi intézményi feladatait is.^[30] Vizsgálatairól beszámol az Országgyűlésnek, így a jogalkotásra szintén hatást gyakorolhat.

A társadalmi szervezetek a garancia és kontroll sajátos formáját képviselik. Ez nem számít felügyeletnek, hanem a felmerülő problémákat – a szervezetek tagjainak szakmai érdeklődése, felkészültsége, együttműködési készsége alapján – kanalizálhatja az illetékes szervek felé, tőlük várva a konkrét lépéseket.^[31]

IV. A VÉDŐ ELHELYEZÉSE A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI GARANCIA- ÉS KONTROLLRENDSZERBEN

A védő garancia- és kontrollrendszerbeli (azon belül külső kontrollbeli) szerepét a tudomány képviselői is gyakran csak a terhelttel való kapcsolattartására,^[32] esetleg a terhelt büntetés-végrehajtási értelemben vett fegyelmi eljárásban ellátható jogkörökre^[33] szűkítik.

A védő hivatásos, mégis civil eleme a büntetés-végrehajtás garancia- és kontrollrendszerének. Hivatásos, mivel a terhelt szolgálatába állítható szakismerettel rendelkezik; és civil, mivel a saját hivatásrendi közegén (ügyvédi kamara) kívül nem tartozik állami szervhez, szervezethez; tehát utasítást csak a terheltől kaphat, azaz csak a terhelttől függ. A védőnek ezek a legnagyobb előnyei,

[27] A büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyészi tevékenységről szóló 20/2014. (XII. 23.) LÜ utasítás részletesen összefoglalja a büntetés-végrehajtási ügyész feladatköreit.

[28] Lajtár, 2009, 85.

[29] Lajtár, 2009, 86.

[30] Az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvény 2. § (6) bekezdése.

[31] Lajtár, 2008, 9.

[32] Lajtár, 2011, 159.

[33] Lajtár, 2017, 52.

hiszen a garancia- és kontrollrendszer összes többi eleme – ugyan különböző mértékben, de mindig – más feladatokat, hatásköröket és érdekeket is képvisel.

A büntetés-végrehajtási bíró lehetőségei korlátozottak, mivel megvan a hatalma ahhoz, hogy eldöntse a vitákat, – az esetek döntő többségében – nem járhat el hivatalból, ráadásul a terhelti jogok érvényesítésén túlmenően a büntetés-végrehajtási célokat is érvényesítenie kell. A büntetés-végrehajtási ügyész hivatalból jár el, de csak szűk körben dönthet. Ráadásul az ügyészség felülről irányított szakmai szervezet, és a terhelti jogok érvényesítésén túlmenően a büntetés-végrehajtási célokat neki is érvényesítenie kell. Az Alkotmánybíróság, az alapvető jogok biztosa, a strasbourgi Emberi Jogi Bíróság és az EU Bíróság mind (különböző szélességű, de) lehatárolt területen, irányított szemszög-ből járhatnak el. Leginkább a társadalmi szervezetek tudnak a tárgyi körben a legnagyobb önállósággal (és saját hatáskör nélkül) eljárni – már ha az állam nem éppen a BV Intézetektől igyekszik őket távol tartani, ráadásul a költségvetési oldalról igencsak sérülékenyek ezek a szervezetek.

A büntetés-végrehajtási jogérvényesítés sokrétű^[34] és speciális tudást követel – gyakran még az ügyvédi karon belül is specializáltan. A jogérvényesítések különféleképpen formalizáltak és eltérő határidőhöz kötöttek, melyek megsértése jogvesztéseket eredményezhet. A BV Intézetek vagy ellenérdekeltek abban, hogy a terhelték érvényesíthessék a jogaikat és orvosolhassák a sérelmeiket, vagy legjobb esetben is közömbösek – így a belső kontroll jelenleg kevésbé hatékony.

V. ÖSSZEGZÉS

A büntetés-végrehajtási védő a büntetés-végrehajtási garancia- és kontrollrendszer része, működésének háttérmotorja; kanalizálja és formát szab az igényérvényesítésnek, személye önálló garancia arra, hogy az eljárás nem tuszsolható el. Szerepének megerősítése, és így a jogérvényesítés hatékonyságának erősítése érdekében szükség lenne arra, hogy a büntetés-végrehajtási védő azonos jogokat kapjon a Be. szerinti védővel (beleértve ebbe a kirendeléseket is, hiszen a BV Intézetekben lévő elítéltek anyagi lehetőségei a többi terhelttől képest még tovább szűkítik a jogérvényesítés lehetőségét). Ennek keretében minden eljárási cselekményről kellő időben kellene értesítést kapnia, átszállítás esetén az átszállítás szervezésekor értesüljön arról, hogy mikor, hova szállítják át a védencét. Szükséges lenne az, hogy a terhelt egészségi állapotának, munkáltatásának változását a védővel közöljék, ahogyan a nevelő, a Befogadási és Fogvartartási Bizottság, illetve a Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézet, illetve az egyéb, esetlegesen bevont szakértők értékelését, illetve a BV Intézet határozata-

[34] Vókó, 2015, 94-96.

it, jelentését is (kérés nélkül) azonnal megkapná. Biztosítani kellene azt, hogy a védői beszélők ténylegesen is titkosak legyenek; ne farostlemezből álljanak, és semmilyen megfigyelő technikával ne lehessen a területére hatást gyakorolni. A védői iratokat közvetlenül, ellenőrzés nélkül adhassa át a védő a terheltnak, és ne gyökeresedjen meg pl. olyan gyakorlat, hogy a védő ne küldhessen csomagot (legyenek benne akár az ügy iratai is). Meg kell szüntetni azokat az adminisztratív korlátozásokat, hogy előzetesen be kell jelentkezni a védői beszélőhöz; hiszen van olyan helyzet, amikor azonnal kell a terhelttel beszélni.

Ha a védő helyzete megkerülhetetlenné válik a garancia- és kontrollrendszerben, akkor csökken a jogsértések látenciája, de ezzel együtt sok jogsértés eleve lehetetlenné is válik, sok jogsértés pedig jóval könnyebben lesz reparálható, így a hatóságokat arra szorítja, hogy biztosítsa a jogsértések számának folyamatos csökkenését. Ez valóban előrelépést jelentene a büntetés-végrehajtás területén a jogállami garancia- és kontrollrendszer megvalósításában, és ezzel valóban komoly lépéseket tennénk a nemzetközi kötelezettségvállalások teljesítésében, mely az új Bv. Kódex megalkotásakor szempont volt.^[35] Egyetértek Végh Mariannával: „a tudomány és a gyakorlat együttgondolkodásával lehetséges igazán előrelépés”.^[36]

IRODALOM

- Fodor Bea – Ükös Gabriella – Kiss Anna (ford.) (2004): Az EB Zöld Könyve a Közösség pénzügyi érdekeinek védelméről, valamint az Európai Ügyész intézményének felállításáról. VI. rész. In: *Ügyészek Lapja*. 8. szám.
- Koósné Mohácsi Barbara – Lőrincz József – Lukács Krisztina – Palló József (2017): *Büntetés-végrehajtási jog*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Lajtár István (2011): *Büntetés-végrehajtási jog – Jegyzet*. Patrocinium, Budapest.
- Lajtár István – Szűcs András (2017): *Büntetés-végrehajtási jog. Jogi szakvizsga felkészítő kötet. 2.* átdolgozott kiadás. Patrocinium, Budapest.
- Lajtár István (2008): *Jogállami biztosítékok a hazai büntetés-végrehajtásban, a garancia- és kontrollrendszer komplexitása és fejlesztésének lehetséges irányai*. PhD értekezés. Budapest.
- Lajtár István (2009): *Ügyészi funkciók a büntetés-végrehajtásban, a törvényességi felügyelet kezdetétől napjainkig*. In: Dobrocsi Szilvia (szerk.): *De iuris peritorum meritis; 4. Studia in honorem Árpád Erdei*. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest.
- Nagy Anita (2017): *Büntetés-végrehajtási jog európai kitekintéssel*. Bíbor Kiadó, Miskolc.
- Palló József (2019): *A magyar büntetőjogi kodifikációs csomópontjai*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest.

[35] Palló, 2019, 124.

[36] Végh, 2015, 238.

- Végh Marianna (2014): Az ügyész szerepe a büntetés-végrehajtásban a jogi szabályozás tükrében. In: Deák Ferenc; dr. Palló József (szerk.): *Börtönügyi Kaleidoszkóp Ünnepi kötet dr. Lőrincz József 70. születésnapja tiszteletére*. Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa, Budapest.
- Vókó György (2015): *Büntetés-végrehajtási Jog és Szabálysértési Tételek B/3 témakör: büntetés-végrehajtási jog*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.

JOGFORRÁSOK

- Eur.lex (2011a): A fogvatartottak alapvető jogainak európai unióbeli megsértéséről szóló nyilatkozat. (Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=O-J:C:2011:164E:0001:0016:HU:PDF> 9. Letöltés ideje: 2020.05.29.).
- Eur-lex (2011b): Zöld könyv – A kölcsönös bizalom megerősítése a jog érvényesülésén alapuló európai térségben. (Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52011DC0327&from=EN>. Letöltés ideje: 2020.05.29.).
- Statewatch.org (2011): MEPs launch bipartisan petition to enforce better standards for prisons and detainees' rights across the EU. (Elérhető: <http://www.statewatch.org/news/2011/feb/ep-rights-of-prisoners-prel.pdf>. Letöltés ideje: 2020.05.29.).